Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Store Afdeling)

6. november 2018 *

»Præjudiciel forelæggelse – socialpolitik – tilrettelæggelse af arbejdstiden – direktiv 2003/88/EF – artikel 7 – ret til årlig betalt ferie – arbejdsforhold, der ophører på grund af arbejdstagerens død – nationale bestemmelser, der forhindrer udbetaling til arbejdstagerens retsefterfølgere af en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, som denne ikke har afholdt – forpligtelse til at anlægge en overensstemmende fortolkning af national ret – Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder – artikel 31, stk. 2 – mulighed for påberåbelse inden for rammerne af en tvist mellem privatpersoner«

I de forenede sager C-569/16 og C-570/16,

angående to anmodninger om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland) ved afgørelser af 18. oktober 2016, indgået til Domstolen den 10. november 2016, i sagerne

Stadt Wuppertal

mod

Maria Elisabeth Bauer (sag C-569/16)

og

Volker Willmeroth i dennes egenskab af indehaver af TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth eK

mod

Martina Broßonn (sag C-570/16)

har

DOMSTOLEN (Store Afdeling),

sammensat af præsidenten, K. Lenaerts, afdelingsformændene J.-C. Bonichot, A. Prechal (refererende dommer), M. Vilaras, T. von Danwitz, F. Biltgen, K. Jürimäe og C. Lycourgos samt dommerne M. Ilešič, J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen og S. Rodin,

generaladvokat: Y. Bot

justitssekretær: A. Calot Escobar,

* Processprog: tysk.

på grundlag af den skriftlige forhandling,

efter at der er afgivet indlæg af:

– Stadt Wuppertal ved Rechtsanwalt T. Herbert,

– Martina Broßonn ved Rechtsanwalt O. Teubler,

– Europa-Kommissionen ved M. van Beek og T.S. Bohr, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 29. maj 2018,

afsagt følgende

Dom

1 Anmodningerne om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 7 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EUT 2003, L 299, s. 9) og af artikel 31, stk. 2, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«).

2 Disse anmodninger er blevet indgivet inden for rammerne af to tvister – i sag C-569/16 mellem Stadt Wuppertal (byen Wuppertal, Tyskland) og Maria Elisabeth Bauer og i sag C-570/16 mellem Volker Willmeroth i dennes egenskab af indehaver af TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth eK (herefter »Volker Willmeroth«) og Martina Broßonn – vedrørende afslag, som Stadt Wuppertal, henholdsvis Volker Willmeroth, i deres egenskaber af tidligere arbejdsgivere for Maria Elisabeth Bauer og Martina Broßonns afdøde ægtemænd, har givet på at betale Maria Elisabeth Bauer og Martina Broßonn finansielle godtgørelser for årlig betalt ferie, som deres ægtemænd ikke afholdt før deres død.

Retsforskrifter

EU-retten

3 Fjerde betragtning til Rådets direktiv 93/104/EF af 23. november 1993 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EFT 1993, L 307, s. 18) lød således:

»[D]et hedder bl.a. i punkt […] 8 […] i fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder, som blev vedtaget af stats- og regeringscheferne for 11 medlemsstater på Det Europæiske Råds samling den 9. december 1989 i Strasbourg:

»[…]

8. Enhver arbejdstager i Det Europæiske Fællesskab har i overensstemmelse med gældende praksis i det enkelte land ret til en ugentlig hvileperiode og årlig ferie med løn, idet der skal ske indbyrdes tilnærmelse af varigheden heraf på et stadigt stigende niveau.

[…]««

4 Som det fremgår af første betragtning til direktiv 2003/88, som har ophævet direktiv 93/104, har førstnævnte direktiv foretaget en kodifikation af sidstnævnte.

5 Fjerde til sjette betragtning til direktiv 2003/88 har følgende ordlyd:

»(4) Forbedring af arbejdstagernes sikkerhedsmæssige, hygiejnemæssige og sundhedsmæssige vilkår under arbejdet er et mål, der ikke bør underordnes rent økonomiske hensyn.

(5) Alle arbejdstagere bør have passende hvileperioder. Begrebet »hvile« bør udtrykkes i tidsenheder, dvs. i dage, timer og/eller brøkdele heraf. Arbejdstagerne i [den Europæiske Union] bør have minimumshvileperioder – dagligt, ugentligt og årligt – og passende pauser. […]

(6) Der bør tages hensyn til Den Internationale Arbejdsorganisations principper om tilrettelæggelse af arbejdstiden, herunder om natarbejde.«

6 Artikel 7 i direktiv 2003/88, som med identisk ordlyd gengiver artikel 7 i direktiv 93/104, lyder således:

»1. Medlemsstaterne træffer de nødvendige foranstaltninger for at sikre, at alle arbejdstagere får en årlig betalt ferie af mindst fire ugers varighed i overensstemmelse med de kriterier for opnåelse og tildeling heraf, som er fastsat i national lovgivning og/eller praksis.

2. Den minimale årlige betalte ferieperiode kan ikke erstattes med en finansiel godtgørelse, medmindre arbejdsforholdet ophører.«

7 Artikel 17 i direktiv 2003/88 bestemmer, at medlemsstaterne kan fravige visse bestemmelser i direktivet. Der er imidlertid ikke fastsat fravigelser for så vidt angår direktivets artikel 7.

Tysk ret

8 § 7, stk. 4, i Bundesurlaubsgesetz (den tyske forbundslov om ferie) af 8. januar 1963 (BGBl. 1963, s. 2) foreskriver følgende i affattelsen af 7. maj 2002 (BGBl. 2002 I, s. 1529) (herefter »BUrlG«):

»Hvis ferie på grund af arbejdsforholdets ophør helt eller delvis ikke kan gives, skal der udbetales en godtgørelse.«

9 § 1922 i Bürgerliches Gesetzbuch (den tyske borgerlige lovbog, herefter »BGB«) med overskriften »Universalsuccession« bestemmer i stk. 1:

»Ved en persons død (arvefald) overgår dennes formue (arv) i sin helhed til en eller flere personer (arvinger).«

Tvisterne i hovedsagerne og de præjudicielle spørgsmål

10 Maria Elisabeth Bauer er enearving efter sin ægtemand, som døde den 20. december 2010, og som var beskæftiget hos Stadt Wuppertal. Sidstnævnte afslog Maria Elisabeth Bauers anmodning om en godtgørelse på 5 857,75 EUR svarende til 25 årligt betalte feriedage, som hendes mand ikke havde afholdt på det tidspunkt, hvor han døde.

11 Martina Broßonn er enearving efter sin ægtemand, som havde været beskæftiget hos Volker Willmeroth siden 2003, og som døde den 4. januar 2013 efter at have været uarbejdsdygtig på grund af sygdom siden juli 2012. Volker Willmeroth afslog Martina Broßonns anmodning om en godtgørelse på 3 702,72 EUR svarende til 32 årligt betalte feriedage, som hendes mand ikke havde afholdt på det tidspunkt, hvor han døde.

12 Maria Elisabeth Bauer og Martina Broßonn anlagde hver især sag ved den kompetente Arbeitsgericht (arbejdsret, Tyskland) med påstand om betaling af de nævnte godtgørelser. Disse påstande blev taget til følge, og de appeller, der blev iværksat af henholdsvis Stadt Wuppertal og Volker Willmeroth til prøvelse af dommene i første instans, blev forkastet af den kompetente Landesarbeitsgericht (regional appeldomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland). Stadt Wuppertal og Volker Willmeroth har herefter iværksat *revisionsanke* ved den forelæggende ret, Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland), til prøvelse af disse afgørelser.

13 I forelæggelsesafgørelserne i disse to sager har den forelæggende ret mindet om, at Domstolen allerede i dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), har fastslået, at artikel 7 i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning eller praksis, hvorefter retten til årlig betalt ferie bortfalder, uden at der derved opnås ret til en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt, når arbejdsforholdet ophører på grund af arbejdstagerens død.

14 Den forelæggende ret er imidlertid i tvivl om, hvorvidt det samme gør sig gældende, når den nationale lovgivning udelukker, at en sådan finansiel godtgørelse kan indgå i dødsboet.

15 I denne henseende har den nævnte ret anført, at BUrlG's § 7, stk. 4, sammenholdt med BGB's § 1922, stk. 1, faktisk har til følge, at arbejdstagerens ret til årlig betalt ferie bortfalder ved dennes død, således at den ikke kan omdannes til en ret til en finansiel godtgørelse eller indgå i boet efter afdøde. Retten har desuden præciseret, at enhver anden fortolkning af de nævnte bestemmelser vil være contra legem og derfor ikke kan komme på tale.

16 Den forelæggende ret har for det første anført, at Domstolen i dom af 22. november 2011, KHS (C-214/10, EU:C:2011:761), har udtalt, at retten til årlig betalt ferie kan bortfalde 15 måneder efter referenceårets udgang, når det ikke længere er muligt at opfylde formålet med den nævnte ferie, dvs. at give arbejdstageren mulighed for at hvile ud og for at have en periode til rådighed, hvorunder han kan slappe af og nyde sin fritid. Idet den forelæggende ret har anført, at det heller ikke synes muligt at opnå dette formål, når arbejdstageren er død, er den for det andet i tvivl om, hvorvidt et bortfald af retten til årlig betalt ferie og til en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er blevet afholdt, ikke også kunne være tilladt i sidstnævnte tilfælde. Hvis der træffes en anden afgørelse, ville det i øvrigt ifølge denne ret indicere, at den minimale årlige betalte ferie, der sikres ved direktiv 2003/88 og ved chartret, også har til formål at sikre en beskyttelse af den afdøde arbejdstagers arvinger.

17 I denne sammenhæng er den forelæggende ret desuden i tvivl om, hvorvidt artikel 7 i direktiv 2003/88 eller chartrets artikel 31, stk. 2, kan have til virkning, at arbejdsgiveren tvinges til at betale en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt, til arbejdstagerens arvinger, på trods af det forhold, at de bestemmelser i national lovgivning, der er nævnt i nærværende doms præmis 15, i det foreliggende tilfælde udelukker en sådan mulighed.

18 Endelig er den forelæggende ret – som har bemærket, at tvisten i hovedsagen i sag C-570/16 er mellem to privatpersoner – i forbindelse med denne sag i tvivl om, hvorvidt den eventuelle direkte virkning af de nævnte EU-retlige bestemmelser også kan finde anvendelse i en sådan sammenhæng.

19 Det er under disse omstændigheder, at Bundesarbeitsgericht (forbundsdomstol i arbejdsretlige sager, Tyskland) har besluttet at udsætte sagen og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål, idet disse spørgsmål for det første spørgsmåls vedkommende er formuleret identisk i sag C-569/70 og sag C-570/16, og det andet spørgsmål alene er forelagt i sag C-570/16:

»1) Giver artikel 7 i [direktiv 2003/88/EF] eller [chartrets] artikel 31, stk. 2, arvingen efter en arbejdstager, der er død under ansættelsen, ret til en finansiel godtgørelse for den minimale årlige ferieperiode, der tilkom arbejdstageren inden dennes død, hvilket er udelukket i henhold til [BUrlG's] § 7, stk. 4, sammenholdt med [BGB's] § 1922, stk. 1?

2) Såfremt [det første spørgsmål] besvares bekræftende: Gælder dette også, såfremt arbejdsforholdet bestod mellem to privatpersoner?«

Om de præjudicielle spørgsmål

Formaliteten

20 Martina Broßonn har rejst tvivl om, hvorvidt anmodningerne om præjudiciel afgørelse kan antages til realitetsbehandling med den begrundelse, for det første, at Domstolen allerede i dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), har udtalt, at artikel 7 i direktiv 2003/88 er til hinder for nationale ordninger eller praksisser, såsom den i tvisterne i hovedsagerne omhandlede ordning, hvorefter retten til årlig betalt ferie i tilfælde af arbejdstagerens død bortfalder, uden at der opstår en ret til finansiel godtgørelse for ikke afholdt årlig betalt ferie. Hvis det blev fastslået, at denne bestemmelse ikke er til hinder for en sådan national ordning, for så vidt som denne udelukker, at godtgørelsen kan overføres til arvinger, ville den instruktion, som følger af denne dom fra Domstolen, blive uvirksom. For det andet er en stor del af de nationale retter og af den nationale juridiske litteratur af den opfattelse, at det er muligt at fortolke den i hovedsagerne omhandlede nationale ordning på en måde, der er i overensstemmelse med denne instruktion.

21 I denne henseende bemærkes imidlertid for det første, at det, selv om det pågældende retsspørgsmål er afgjort i Domstolens tidligere praksis, står de nationale retter helt frit for at forelægge en sag for Domstolen, hvis de finder det påkrævet, uden at den omstændighed, at de bestemmelser, som ønskes fortolket, allerede er fortolket af Domstolen, bevirker, at sidstnævnte ikke på ny kan træffe afgørelse om disse spørgsmål (dom af 17.7.2014, Torresi, C-58/13 og C-59/13, EU:C:2014:2088, præmis 32 og den deri nævnte retspraksis).

22 Det følger heraf, at den omstændighed, at Domstolen i dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), allerede har fortolket artikel 7 i direktiv 2003/88 med hensyn til den samme nationale ordning som den i hovedsagerne omhandlede, ikke kan føre til, at de spørgsmål, der er blevet forelagt inden for rammerne af de foreliggende sager, skal afvises.

23 For det andet følger det af fast retspraksis, at det inden for rammerne af det samarbejde, der i henhold til artikel 267 TEUF er indført mellem Domstolen og de nationale retter, udelukkende tilkommer den nationale ret, for hvilken tvisten er indbragt, og som har ansvaret for den retsafgørelse, der skal træffes, på grundlag af omstændighederne i den konkrete sag at vurdere, både om en præjudiciel afgørelse er nødvendig for, at den kan afsige dom, og relevansen af de spørgsmål, den forelægger Domstolen. Når de forelagte spørgsmål vedrører fortolkningen af EU-retten, er Domstolen derfor principielt forpligtet til at træffe afgørelse (dom af 6.3.2018, SEGRO og Horváth, C-52/16 og C-113/16, EU:C:2018:157, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).

24 Afvisning af at behandle en anmodning fra en national ret er kun mulig, når det klart fremgår, at den ønskede fortolkning af EU-retten savner enhver forbindelse med realiteten i hovedsagen eller dennes genstand, eller når problemet er af hypotetisk karakter, og Domstolen ikke råder over de faktiske og retlige oplysninger, som er nødvendige for, at den kan foretage en saglig korrekt besvarelse af de stillede spørgsmål (dom af 6.3.2018, SEGRO og Horváth, C-52/16 og C-113/16, EU:C:2018:157, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis).

25 I denne henseende og hvad angår Martina Broßonns argument, hvorefter den i hovedsagerne omhandlede nationale ordning muligvis kan fortolkes på en sådan måde, at foreneligheden med artikel 7 i direktiv 2003/88 sikres, således som fortolket af Domstolen i dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), er det ganske vist rigtigt, at spørgsmålet om, hvorvidt en national

bestemmelse, for så vidt som den er i strid med EU-retten, ikke skal anvendes, kun opstår, såfremt det ikke er muligt at fortolke denne bestemmelse i overensstemmelse med EU-retten (jf. i denne retning dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 23).

26 Det skal imidlertid ligeledes bemærkes, at dette princip om overensstemmende fortolkning af national ret er underlagt visse begrænsninger. De nationale retters forpligtelse til at henholde sig til indholdet af et direktiv, når de fortolker og anvender de relevante nationale retsregler, begrænses således af generelle retsprincipper, og forpligtelsen kan ikke tjene som grundlag for en fortolkning contra legem af national ret (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 25 og den deri nævnte retspraksis).

27 I tvisterne i hovedsagerne, og som det fremgår af nærværende doms præmis 15, anser den forelæggende ret sig netop for at stå over for en sådan begrænsning. Ifølge denne ret kan BUrlG's § 7, stk. 4, sammenholdt med BGB's § 1922, stk. 1, nemlig ikke fortolkes i overensstemmelse med artikel 7 i direktiv 2003/88 som fortolket af Domstolen i dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755).

28 Under disse omstændigheder kan anmodningerne om præjudiciel afgørelse ikke anses for at skulle afvises, idet de forelagte spørgsmål vedrører spørgsmålet, om bestemmelserne i EU-retten, som de henviser til, i mangel af en sådan mulighed for overensstemmende fortolkning af national ret har til følge, at den nationale ret i givet fald bliver forpligtet til at undlade at anvende den nævnte nationale ordning, bl.a. inden for rammerne af en tvist mellem to privatpersoner.

29 Henset til ovenstående betragtninger skal anmodningerne om præjudiciel afgørelse antages til realitetsbehandling.

Realiteten

Indledende bemærkninger

30 Det skal bemærkes, således som det fremgår af forelæggelsesafgørelsernes præmisser, der er redegjort for i nærværende doms præmis 13-17, og i lyset af hvilke spørgsmålet i sag C-569/16 og det første spørgsmål i sag C-570/16 skal fortolkes, at de nævnte spørgsmål omfatter to forskellige dele.

31 For det første er den forelæggende ret nærmere bestemt i tvivl om, hvorvidt artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, skal fortolkes således, at de er til hinder for en ordning som den i hovedsagerne omhandlede, og om den fortolkning, som Domstolen anlagde i dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), ikke skal genovervejes eller nuanceres i denne henseende.

32 For det andet, og såfremt Domstolen fastholder den nævnte fortolkning, er den forelæggende ret i tvivl om, hvorvidt disse EU-retlige bestemmelser skal fortolkes således, at de har direkte virkning, således at den nationale retsinstans vil være tvunget til at fravige den nationale ordning, i det omfang denne ikke kan fortolkes i overensstemmelse med de krav, der følger af de nævnte bestemmelser.

33 Med det andet spørgsmål, der er forelagt i sag C-570/16, ønsker den forelæggende ret endelig oplyst, om en sådan fortrængning af den omhandlede nationale ordning også kan finde anvendelse inden for rammerne af en tvist mellem to privatpersoner.

34 Under disse omstændigheder skal der først foretages en undersøgelse af den første del af det spørgsmål, der er blevet forelagt i sag C-569/16, og af den første del af det første spørgsmål, der er blevet forelagt i sag C-570/16, og derefter og samlet, henset til den sammenhæng, som de har, af den anden del af de nævnte spørgsmål og det andet spørgsmål, der er blevet forelagt i sag C-570/16.

Den første del af spørgsmålet i sag C-569/16 og den første del af det første spørgsmål i sag C-570/16

35 Med den første del af spørgsmålet i sag C-569/16, der er identisk med den første del af det første spørgsmål i sag C-570/16, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, skal fortolkes således, at de er til hinder for en national ordning som den i hovedsagerne omhandlede, i medfør af hvilken retten til årlig betalt ferie, der er optjent i medfør af disse bestemmelser og ikke er afholdt af arbejdstageren inden dennes død, når arbejdsforholdet ophører på grund af arbejdstagerens død, bortfalder, uden at der opstår en ret til finansiel godtgørelse for den nævnte ferie, der kan overføres til arbejdstagerens retsefterfølgere ved arv.

36 Hvad for det første angår artikel 7 i direktiv 2003/88 bemærkes, således som den forelæggende ret har anført, at Domstolen i dom af 12. juni 2014, Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755), der blev afsagt vedrørende en sag, der var karakteriseret ved en faktuel kontekst, der svarede til den i hovedsagerne omhandlede, og som omhandlede den samme nationale lovgivning som den i hovedsagerne omhandlede, i denne doms præmis 30 fastslog, at den nævnte EU-retlige bestemmelse skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning eller praksis, hvorefter retten til årlig betalt ferie bortfalder, uden at der derved opnås ret til en finansiel godtgørelse for ferie, der ikke er afholdt, når arbejdsforholdet ophører på grund af arbejdstagerens død.

37 Som det fremgår af forelæggelsesafgørelserne og af nærværende doms præmis 14-16, nærer den forelæggende ret imidlertid en vis tvivl for så vidt angår Domstolens fortolkning i det væsentlige med den begrundelse, at formålet med den årligt betalte ferie, der består i at give arbejdstageren mulighed for at hvile ud og at have en periode til rådighed, hvorunder han kan slappe af og nyde sin fritid, ikke længere synes at kunne nås, når den berørte er død.

38 I denne henseende skal det først bemærkes, at hver arbejdstagers ret til årlig betalt ferie i henhold til Domstolens faste praksis skal betragtes som et særligt vigtigt princip i Unionens sociallovgivning, der ikke kan fraviges, og som kun kan gennemføres af de kompetente nationale myndigheder inden for de udtrykkelige begrænsninger, der er fastsat ved direktiv 2003/88 (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 15 og den deri nævnte retspraksis). For at sikre overholdelsen af denne grundlæggende ret, der er anerkendt i EU-retten, kan artikel 7 i direktiv 2003/88 heller ikke fortolkes strengt til skade for de rettigheder, som en arbejdstager kan udlede heraf (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 22 og den deri nævnte retspraksis).

39 Det fremgår af fast retspraksis, at retten til årlig ferie kun udgør den ene af de to dele af retten til årlig betalt ferie som væsentligt princip i Unionens sociallovgivning, idet denne ret også omfatter retten til at modtage en betaling. Udtrykket »årlig betalt ferie«, der bl.a. er anvendt af EU-lovgiver i artikel 7 i direktiv 2003/88, må nemlig forstås således, at der fortsat skal udbetales løn under den årlige ferie i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den nævnte artikel. Arbejdstageren skal med andre ord fortsat modtage sin normale løn under denne hvile- og afslapningsperiode (dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 20 og 21 og den deri nævnte retspraksis).

40 Betalingen af ferien som fastsat i artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 tilsigter at gøre det muligt for arbejdstageren faktisk at tage den ferie, han har ret til (dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 49).

41 Ifølge Domstolens faste praksis tilsiger den ret til årlig ferie, der er fastsat i artikel 7 i direktiv 2003/88, nemlig at give arbejdstageren mulighed for dels at hvile ud efter udførelsen af de arbejdsopgaver, der påhviler ham i henhold til ansættelseskontrakten, dels at have en periode til rådighed, hvorunder han kan slappe af og nyde sin fritid (dom af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis).

42 Ved at fastsætte, at den minimale årlige betalte ferieperiode ikke kan erstattes med en finansiel godtgørelse, medmindre arbejdsforholdet ophører, tilsigter artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 således bl.a. at sikre, at arbejdstageren gives en ret til en reel hviletid med henblik på en effektiv beskyttelse af hans sikkerhed og sundhed (jf. i denne retning dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 60 og den deri nævnte retspraksis).

43 Når arbejdsforholdet ophører, er det ikke længere muligt at holde den årligt betalte ferie, som arbejdstageren havde ret til. For at forhindre, at arbejdstageren på grund af denne umulighed udelukkes fra denne ret, selv i form af et pengebeløb, er det fastsat i artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88, at arbejdstageren er berettiget til en finansiel godtgørelse for ikke afholdte feriedage (jf. i denne retning dom af 20.1.2009, Schultz-Hoff m.fl., C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18, præmis 56; af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 17, og af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 27).

44 Denne bestemmelse opstiller ikke nogen anden betingelse for opnåelse af retten til en finansiel godtgørelse end den, der vedrører det forhold dels, at arbejdsforholdet er ophørt, dels, at arbejdstageren ikke har afholdt alle de årligt betalte ferier, som han havde ret til på tidspunktet for ophøret af arbejdsforholdet (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 23).

45 Grunden til, at arbejdsforholdet er ophørt, er således ikke relevant for den ret til en finansiel godtgørelse, der er fastsat i artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 (jf. i denne retning dom af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 28).

46 Selv om det forhold, at arbejdstageren er død, ganske vist, som den forelæggende ret har anført, uundgåeligt har til følge, at denne fratages enhver faktisk mulighed til at nyde den periode, hvorunder han kan slappe af og nyde sin fritid, der knytter sig til den ret til årlig betalt ferie, som han havde ret til på datoen for hans død, kan det ikke tillades, at en sådan omstændighed med tilbagevirkende kraft medfører det fuldstændige tab af den således optjente ret, der, således som det er anført i nærværende doms præmis 39, omfatter en anden del, der er ligeså vigtig, nemlig retten til at opnå en betaling (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 25)

47 I denne henseende skal det ligeledes bemærkes, at Domstolen allerede har udtalt, at artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88 skal fortolkes således, at en arbejdstager ved pensionering har ret til en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der ikke er afholdt, f.eks. som følge af, at han på grund af sygdom ikke har udført tjeneste (jf. dom af 20.7.2016, Maschek, C-341/15, EU:C:2016:576, præmis 31 og 32 og den deri nævnte retspraksis). En sådan arbejdstager er imidlertid heller ikke i stand til at nyde en ferie forstået som en periode, der skal gøre det muligt for denne at hvile sig og slappe af med henblik på fremtidig fortsættelse af hans erhvervsmæssige aktivitet, eftersom den pågældende i princippet er indtrådt i en periode uden erhvervsmæssig aktivitet og i det væsentlige således ikke længere konkret drager fordel af den nævnte betalte årlige ferie, bortset fra i form af et pengebeløb.

48 Den ret til årlig betalt ferie, som en arbejdstager har optjent, er i øvrigt ud fra en finansiel synsvinkel af ren økonomisk karakter, og den er som sådan derfor bestemt til at indgå i den berørtes formue, hvorfor sidstnævntes død ikke med tilbagevirkende kraft kan medføre, at den nævnte formue – og som følge deraf de personer, som denne formue skal overgå til ved arv – fratages den faktiske oppebærelse af denne formuebestanddel af retten til årlig betalt ferie.

49 Bortfaldet af den ret, som en arbejdstager har optjent til årlig betalt ferie, eller af dennes tilsvarende ret til betaling af en finansiel godtgørelse for ikke afholdt ferie i tilfælde af arbejdsforholdets ophør, uden at den berørte faktisk har haft mulighed for at gøre brug af denne ret til årlig betalt ferie, ville nemlig være et indgreb i selve kernen i denne rettighed (jf. i denne retning dom af 19.9.2013, Kommissionen mod Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, præmis 32).

50 Retten til en økonomisk kompensation i tilfælde, hvor arbejdsforholdet er ophørt på grund af arbejdstagerens død, er således uomgængelig med henblik på at sikre den effektive virkning af den ret til årlig betalt ferie, som arbejdstageren har (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 24).

51 For det andet bemærkes, at retten til årlig betalt ferie ikke alene har en særlig betydning i dens egenskab af princip i Unionens sociallovgivning, men at den endvidere udtrykkeligt fremgår af chartrets artikel 31, stk. 2, som i medfør artikel 6, stk. 1, TEU har samme juridiske værdi som traktaterne (dom af 30.6.2016, Sobczyszyn, C-178/15, EU:C:2016:502, præmis 20 og den deri nævnte retspraksis).

52 De grundlæggende rettigheder, der således er sikret ved Unionens retsorden, kan imidlertid anvendes i alle situationer, der reguleres af EU-retten (dom af 15.1.2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).

53 Idet den i hovedsagerne omhandlede nationale ordning gennemfører direktiv 2003/88, følger det heraf, at chartrets artikel 31, stk. 2, skal finde anvendelse på tvisterne i hovedsagerne (jf. analogt dom af 15.1.2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, præmis 43).

54 I denne henseende følger det indledningsvis af selve ordlyden af chartrets artikel 31, stk. 2, at den nævnte bestemmelse fastsætter, at enhver arbejdstager har »ret« til »årlig ferie med løn«.

55 Herefter bemærkes, at i henhold til forklaringen ad chartrets artikel 31 – som der i overensstemmelse med artikel 6, stk. 1, tredje afsnit, TEU og dette charters artikel 52, stk. 7, skal tages hensyn til ved fortolkningen af dette – er chartrets artikel 31, stk. 2, inspireret af direktiv 93/104 og af artikel 2 i den europæiske socialpagt, der blev undertegnet i Torino den 18. oktober 1961 og revideret i Strasbourg den 3. maj 1996, og af punkt 8 i fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder, som blev vedtaget på Det Europæiske Råds samling den 9. december 1989 i Strasbourg (dom af 19.9.2013, Kommissionen mod Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, præmis 27).

56 Som det fremgår af første betragtning til direktiv 2003/88, har dette direktiv kodificeret direktiv 93/104, og artikel 7 i direktiv 2003/88 vedrørende retten til årlig betalt ferie er en uændret gengivelse af ordlyden af artikel 7 i direktiv 93/104 (dom af 19.9.2013, Kommissionen mod Strack, C-579/12 RX-II, EU:C:2013:570, præmis 28).

57 I denne sammenhæng skal det endelig bemærkes, at Domstolen allerede har haft lejlighed til at præcisere, at udtrykket »årlig betalt ferie« i artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88, som skal sidestilles med udtrykket »årlig ferie med løn«, der fremgår af chartrets artikel 31, stk. 2, betyder, at løn under den årlige ferieperiode i disse bestemmelsers forstand fortsat skal udbetales, og at arbejdstageren med andre ord skal modtage sin normale løn under denne hvileperiode (jf. i denne retning dom af 15.9.2011, Williams m.fl., C-155/10, EU:C:2011:588, præmis 18 og 19).

58 Som det blev anført i nærværende doms præmis 39, udgør den nævnte ret til årlig ferie kun den ene af de to dele af retten til årlig betalt ferie som væsentligt princip i Unionens sociallovgivning, der afspejles af artikel 7 i direktiv 93/104 og af artikel 7 i direktiv 2003/88, og som i mellemtiden er blevet fastsat udtrykkeligt som grundlæggende rettighed i chartrets artikel 31, stk. 2. Den nævnte grundlæggende ret omfatter således ligeledes en ret til at opnå en betaling og – som uadskillelig ret i forhold til denne ret til årlig »betalt« ferie – retten til en finansiel godtgørelse for årlig ferie, der ikke er blevet afholdt ved arbejdsforholdets ophør.

59 I denne henseende kan der kun opstilles begrænsninger for denne rettighed under overholdelse af de strenge betingelser, der er fastsat i chartrets artikel 52, stk. 1, og navnlig af denne rets kerneindhold. Medlemsstaterne kan således ikke fravige det princip, der følger af artikel 7 i direktiv 2003/88, set i lyset af chartrets artikel 31, stk. 2, ifølge hvilket en ret til årlig betalt ferie, der er optjent, ikke kan

bortfalde ved udløbet af referenceperioden og/eller en overførselsperiode, som er fastsat ved national lovgivning, når arbejdstageren ikke har været i stand til at afholde ferie (jf. i denne retning dom af 29.11.2017, King, C-214/16, EU:C:2017:914, præmis 56).

60 Som det blev anført i nærværende doms præmis 46, er det endvidere udelukket, at medlemsstaterne kan bestemme, at ophøret af arbejdsforholdet, der skyldes død, med tilbagevirkende kraft medfører en fuldstændig fortabelse af den ret til årlig betalt ferie, som arbejdstageren har optjent, idet en sådan ret nemlig ud over retten til ferie som sådan omfatter en anden del, der har samme betydning, nemlig retten til at opnå en betaling, som begrunder udbetalingen til den berørte eller dennes retlige efterfølgere af en finansiel godtgørelse svarende til årlig ferie, der ikke var blevet afholdt, da arbejdsforholdet ophørte.

61 Chartrets artikel 31, stk. 2, har således for så vidt angår de situationer, der henhører under dets anvendelsesområde, navnlig til følge, at medlemsstaterne ikke må vedtage en ordning, der medfører, at en arbejdstagers død med tilbagevirkende kraft fratager denne den ret til årlig betalt ferie, som denne havde optjent inden sin død, og følgelig dennes retlige efterfølgere den finansielle godtgørelse, der som retsstiftende formueretlig del træder i feriens sted.

62 Henset til det ovenstående og i betragtning af det, der i øvrigt er blevet anført i nærværende doms præmis 38-50, bemærkes, at når arbejdsforholdet ophører ved arbejdstagerens død, følger det ikke blot af artikel 7, stk. 2, i direktiv 2003/88, men ligeledes af chartrets artikel 31, stk. 2, at for at forhindre, at den grundlæggende ret til årlig betalt ferie, herunder dens formueretlige del, der er optjent af denne arbejdstager, mistes med tilbagevirkende kraft, kan den berørtes ret til en finansiel godtgørelse for ikke afholdt ferie overføres ved arv til dennes retlige efterfølgere.

63 Det følger heraf, at den første del af spørgsmålet i sag C-569/16 og den første del af det første spørgsmål i sag C-570/16 skal besvares med, at artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, skal fortolkes således, at de er til hinder for en national ordning som den i hovedsagerne omhandlede, i medfør af hvilken retten til årlig betalt ferie, der er optjent i medfør af de nævnte bestemmelser og ikke er afholdt af arbejdstageren inden dennes død, når arbejdsforholdet ophører på grund af arbejdstagerens død, bortfalder, uden at der opstår en ret til finansiel godtgørelse for den nævnte ferie, der kan overføres til den nævnte arbejdstagers retsefterfølgere ved arv.

Den anden del af spørgsmålet i sag C-569/16 og den anden del af det første spørgsmål og det andet spørgsmål i sag C-570/16

64 Med den anden del af spørgsmålet i sag C-569/16 og med den anden del af det første spørgsmål i sag C-570/16 ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, i tilfælde af, at det er umuligt at fortolke en national ordning som den i hovedsagerne omhandlede på en måde, der kan sikre foreneligheden med disse EU-retlige bestemmelser, skal fortolkes således, at de har til virkning, at den nationale ret skal undlade at anvende en sådan national ordning, og at den afdøde arbejdstagers retlige efterfølger for den tidligere arbejdstageres regning skal tildeles en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der er optjent i medfør af de samme bestemmelser, og som ikke er afholdt af den nævnte arbejdstager. Med det andet spørgsmål i sag C-570/16 har den forelæggende ret spurgt, om en sådan fortolkning af de nævnte EU-retlige bestemmelser i dette tilfælde også gælder inden for rammerne af en tvist mellem den afdøde arbejdstagers retlige efterfølger og sidstnævntes tidligere arbejdsgiver, når denne arbejdsgiver er en privatperson.

65 Indledningsvis bemærkes, at spørgsmålet om, hvorvidt en national bestemmelse, for så vidt som den er i strid med EU-retten, ikke skal anvendes, kun opstår, såfremt det ikke er muligt at fortolke denne bestemmelse i overensstemmelse med EU-retten.

66 I denne henseende skal det fremhæves, at det påhviler de nationale retter ved anvendelsen af nationale retsforskrifter i videst muligt omfang at fortolke dem i lyset af det pågældende direktivs ordlyd og formål, for at det med direktivet tilsigtede resultat fremkaldes, og for dermed at handle i overensstemmelse med artikel 288, stk. 3, TEUF (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 24 og den deri nævnte retspraksis).

67 Det skal endvidere understreges, at princippet om overensstemmende fortolkning kræver, at de nationale retter gør alt, hvad der henhører under deres kompetence – idet de tager den nationale lovgivning i dens helhed i betragtning og anvender fortolkningsmetoder, der er anerkendt i denne ret – for at sikre den fulde virkning af det omhandlede direktiv og for at nå et resultat, der er i overensstemmelse med det, der tilsigtes med dette (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 27 og den deri nævnte retspraksis).

68 Som Domstolen har fastslået, omfatter kravet om en sådan overensstemmende fortolkning bl.a. forpligtelsen for de nationale retter til i givet fald at ændre en fast retspraksis, såfremt denne er baseret på en fortolkning af national ret, som er uforenelig med formålene med et direktiv. En national retsinstans kan derfor f.eks. ikke med rette antage, at det er umuligt for den at fortolke en national bestemmelse i overensstemmelse med EU-retten, alene som følge af den omstændighed, at den stedse har fortolket denne bestemmelse på en måde, som ikke er forenelig med denne ret (dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 72 og 73 og den deri nævnte retspraksis).

69 Det påhviler i det foreliggende tilfælde den forelæggende ret at opfylde sin forpligtelse, der følger af EU-retten, som består i, i lyset af de principper, der er anført i nærværende doms tre ovenstående præmisser, at efterprøve, om en sådan overensstemmende fortolkning er mulig.

70 Efter dette er blevet præciseret og hvad for det første angår den eventuelle direkte virkning, der skal tillægges artikel 7 i direktiv 2003/88, følger det af Domstolens faste praksis, at privatpersoner i alle tilfælde, hvor bestemmelserne i et direktiv ud fra et indholdsmæssigt synspunkt fremstår som ubetingede og tilstrækkeligt præcise, ved de nationale retter kan påberåbe sig disse bestemmelser over for staten, enten når denne ikke rettidigt har gennemført direktivet i national ret, eller når den ikke har gennemført det korrekt (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 33 og den deri nævnte retspraksis). Når de retsundergivne i forhold til staten kan støtte ret på et direktiv, består denne mulighed desuden, uanset i hvilken egenskab staten har handlet, dvs. som arbejdsgiver eller som offentlig myndighed. I begge tilfælde skal det nemlig hindres, at staten kan drage fordel af ikke at efterkomme EU-retten (dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 38 og den deri nævnte retspraksis).

71 På grundlag af disse betragtninger har Domstolen tilladt, at de retsundergivne kan støtte ret på ubetingede og tilstrækkeligt præcise direktivbestemmelser, bl.a. over for en medlemsstat og alle dens administrative organer, herunder decentraliserede myndigheder (jf. i denne retning dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 45 og den deri nævnte retspraksis).

72 Domstolen har allerede udtalt, at artikel 7, stk. 1, i direktiv 2003/88 opfylder disse kriterier om at være ubetingede og tilstrækkeligt præcise, eftersom denne bestemmelse utvetydigt pålægger medlemsstaterne en pligt til at tilvejebringe et bestemt resultat, og eftersom der ikke er knyttet nogen betingelse til anvendelsen af den regel, som den fastsætter, der går ud på, at enhver arbejdstager har en årlig betalt ferie af mindst fire ugers varighed. Denne artikel opfylder således de betingelser, der kræves for at skabe en direkte virkning (jf. i denne retning dom af 24.1.2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, præmis 34-36).

73 Hvad angår dette direktivs artikel 7, stk. 2, opstiller denne bestemmelse, således som det er blevet anført i nærværende doms præmis 44, ikke nogen anden betingelse for opnåelse af retten til en finansiel godtgørelse end den, der vedrører den omstændighed dels, at arbejdsforholdet er ophørt, dels, at arbejdstageren ikke har afholdt al den årlige ferie, som den pågældende havde ret til på

tidspunktet for ophøret af arbejdsforholdet. Denne ret tillægges direkte ved det nævnte direktiv og kan ikke underlægges andre betingelser end dem, der udtrykkeligt er fastsat i direktivet (jf. i denne retning dom af 12.6.2014, Bollacke, C-118/13, EU:C:2014:1755, præmis 28). Den nævnte bestemmelse opfylder således for sit vedkommende de nødvendige betingelser for at have direkte virkning.

74 I det foreliggende tilfælde bemærkes for så vidt angår sag C-569/16, at det står fast dels, at Maria Elisabeth Bauers ægtemand på tidspunktet for hans død, som bevirkede, at det arbejdsforhold, som han havde med Stadt Wuppertal, ophørte, ikke havde afholdt al den årligt betalte ferie, som han havde ret til på denne dato, dels, at den nævnte arbejdsgiver er en offentlig decentraliseret myndighed.

75 Idet artikel 7 i direktiv 2003/88, som det fremgår af nærværende doms præmis 72 og 73, opfylder de betingelser, der kræves for at have direkte virkning, følger det heraf, at Maria Elisabeth Bauers ægtemand eller, eftersom han er død, hans retlige efterfølger, således som det følger af Domstolens praksis, der er anført i nærværende doms præmis 70 og 71, har ret til for Stadt Wuppertals regning at opnå en finansiel godtgørelse for den betalte årlige ferie, der er optjent i medfør af den nævnte bestemmelse, og som den berørte ikke har afholdt, idet de nationale retter i denne henseende er forpligtede til at undlade at anvende en national ordning, der, som den i hovedsagerne omhandlede ordning, er til hinder for opnåelsen af en sådan godtgørelse.

76 Hvad derimod angår tvisten i hovedsagen i sag C-570/16 mellem Martina Broßonn i hendes egenskab af retlig efterfølger efter hendes afdøde ægtemand og dennes tidligere arbejdsgiver, Volker Willmeroth, bemærkes, som det følger af Domstolens faste praksis, at et direktiv ikke i sig selv kan skabe forpligtelser for privatpersoner, og at en direktivbestemmelse derfor ikke som sådan kan påberåbes over for sådanne personer. En udvidelse af muligheden for at påberåbe sig en bestemmelse i et ikke gennemført eller ukorrekt gennemført direktiv, således at den også kommer til at omfatte retsforhold mellem privatpersoner, ville nemlig være ensbetydende med, at der tillægges Unionen beføjelser til at udstede regler, der direkte skaber forpligtelser for privatprivatpersoner, selv om en kompetence hertil kun tilkommer Unionen med dens kompetence til at udstede forordninger (dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).

77 Således kan selv en klar, præcis og ubetinget bestemmelse i et direktiv, som har til formål at tillægge privatpersoner rettigheder eller at pålægge privatpersoner forpligtelser, ikke som sådan finde anvendelse inden for rammerne af en sag, hvori alene privatpersoner er parter (dom af 7.8.2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis).

78 Som Domstolen allerede har fastslået, kan artikel 7 i direktiv 2003/88 således ikke påberåbes i en tvist mellem privatpersoner med henblik på at sikre den fulde virkning af retten til årlig betalt ferie og med henblik på, at enhver modstridende bestemmelse i national ret ikke anvendes (dom af 26.3.2015, Fenoll, C-316/13, EU:C:2015:200, præmis 48).

79 Henset til det ovenstående skal der for det andet foretages en undersøgelse af rækkevidden af chartrets artikel 31, stk. 2, for at fastlægge, om denne bestemmelse, med hensyn til hvilken det i nærværende doms præmis 52-63 er blevet fastslået, at den skal finde anvendelse på situationer som dem, der vedrører tvisterne i hovedsagerne, og at den skal fortolkes således, at den er til hinder for en ordning som den i hovedsagerne omhandlede, kan påberåbes i en tvist mellem privatpersoner, såsom den, der karakteriserer sag C-570/16, med henblik på at opnå, at den nationale ret undlader at anvende den nævnte nationale ordning og – på den afdøde arbejdstagers tidligere arbejdsgivers regning – tildeler denne arbejdstagers retlige efterfølgere en finansiel godtgørelse for den ikke afholdte årligt betalte ferie, som den nævnte arbejdstager havde ret til i medfør af EU-retten på tidspunktet for dennes død.

80 I denne henseende bemærkes, at retten til årlig betalt ferie udgør et væsentligt princip i Unionens sociallovgivning.

81 Dette princip finder selv sin oprindelse både i de instrumenter, som medlemsstaterne har udarbejdet på EU-plan, såsom fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder, der i øvrigt er nævnt i artikel 151 TEUF, og i de internationale instrumenter, som de nævnte medlemsstater har indgået eller tiltrådt. Blandt sidstnævnte indgår den europæiske socialpagt, som alle medlemsstaterne er parter i, for så vidt som de har tiltrådt denne i dens oprindelige affattelse, i dens reviderede affattelse eller i dens to versioner, der ligeledes er nævnt i artikel 151 TEUF. Endvidere skal nævnes Den Internationale Arbejdsorganisations konvention nr. 132 af 24. juni 1970 om årlig ferie med løn (revideret), som – således som Domstolen har fastslået i præmis 37 og 38 i dom af 20. januar 2009, Schultz-Hoff m.fl. (C-350/06 og C-520/06, EU:C:2009:18) – fastsætter denne organisations principper, som det i sjette betragtning til direktiv 2003/88 præciseres, at der skal tages hensyn til.

82 I denne henseende er det navnlig anført i fjerde betragtning til direktiv 93/104, at det i punkt 8 i fællesskabspagten om arbejdstagernes grundlæggende arbejdsmarkedsmæssige og sociale rettigheder hedder, at enhver arbejdstager i Unionen i overensstemmelse med gældende praksis i det enkelte land har ret til bl.a. årlig ferie med løn, idet der skal ske indbyrdes tilnærmelse af varigheden heraf på et stadigt stigende niveau (jf. i denne retning dom af 26.6.2001, BECTU, C-173/99, EU:C:2001:356, præmis 39).

83 Artikel 7 i direktiv 93/104 og artikel 7 i direktiv 2003/88 har således ikke selv indført retten til årlig betalt ferie, der bl.a. har sin oprindelse i forskellige internationale instrumenter (jf. analogt dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 75) og som væsentligt princip i Unionens sociallovgivning har bindende karakter (jf. i denne retning dom af 16.3.2006, Robinson-Steele m.fl., C-131/04 og C-257/04, EU:C:2006:177, præmis 48 og 68), idet det nævnte væsentlige princip, således som det blev fremhævet i nærværende doms præmis 58, omfatter retten til årlig »betalt« ferie som sådan og – uadskilleligt i forhold til den første ret – retten til en finansiel godtgørelse for årlig ferie, der ikke er blevet afholdt ved arbejdsforholdets ophør.

84 Ved på bindende måde at fastsætte, at »enhver arbejdstager« har »ret« til en »årlig ferie med løn«, uden bl.a. i denne henseende i lighed med f.eks. chartrets artikel 27, der gav anledning til dom af 15.1.2014, Association de médiation sociale (C-176/12, EU:C:2014:2), at henvise til »de tilfælde og på de betingelser, der er fastsat i EU-retten og national lovgivning og praksis«, afspejler chartrets artikel 31, stk. 2, det væsentlige princip i Unionens sociallovgivning, som kun kan fraviges under overholdelse af de strenge betingelser, der er fastsat i chartrets artikel 52, stk. 1, og navnlig kerneindholdet af den grundlæggende ret til årlig betalt ferie.

85 Retten til en årlig ferie med løn, der er fastsat for enhver arbejdstager ved chartrets artikel 31, stk. 2, har således, hvad angår selve dens eksistens, en både bindende og ubetinget karakter, idet denne artikel nemlig ikke kræver, at den skal konkretiseres ved bestemmelser i EU-retten eller national ret, hvilke bestemmelser alene skal præcisere den præcise varighed af den årlige ferie og i givet fald visse betingelser for udøvelsen af denne ret. Det følger heraf, at den nævnte bestemmelse i sig selv er tilstrækkelig til at tillægge arbejdstagerne en ret, der som sådan kan påberåbes i en tvist mellem disse og deres arbejdsgiver i en situation, der er omfattet af EU-retten, og som følgelig henhører under chartrets anvendelsesområde (jf. analogt dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 76).

86 Chartrets artikel 31, stk. 2, har således navnlig for så vidt angår de situationer, der henhører under dets anvendelsesområde, til følge dels, at den nationale ret skal undlade at anvende en national ordning som den i hovedsagerne omhandlede, der har til følge, at en arbejdstagers død med tilbagevirkende kraft fratager denne den ret til årlig betalt ferie, som den pågældende har optjent før sin død, og følgelig dennes retlige efterfølgere retten til den finansielle godtgørelse, der som retsstiftende formueretlig del træder i feriens sted, dels, at arbejdsgiverne ikke kan påberåbe sig eksistensen af en sådan national ordning for at unddrage sig betalingen af den nævnte finansielle godtgørelse, som overholdelsen af den grundlæggende rettighed, der således er sikret ved den nævnte bestemmelse, forpligter dem til.

87 Hvad angår en sådan virkning af chartrets artikel 31, stk. 2, i forhold til arbejdsgivere, der er privatpersoner, bemærkes, at chartrets artikel 51, stk. 1, ganske vist præciserer, at bestemmelserne i dette charter er rettet til Unionens institutioner, organer, kontorer og agenturer under iagttagelse af nærhedsprincippet samt til medlemsstaterne, dog kun, når de gennemfører EU-retten, men at nævnte artikel 51, stk. 1, derimod ikke berører spørgsmålet, om sådanne privatpersoner i givet fald kan være direkte forpligtet til at overholde visse bestemmelser i det nævnte charter, og følgelig ikke kan fortolkes således, at den systematisk udelukker en sådan mulighed.

88 Det bemærkes først, og som generaladvokaten har anført i punkt 78 i forslaget til afgørelse, at det forhold, at visse bestemmelser i primær ret i første omgang er rettet mod medlemsstaterne, ikke er af en sådan art, at det udelukker, at disse kan finde anvendelse i forhold mellem privatpersoner (jf. i denne retning dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 77).

89 Det bemærkes herefter, at Domstolen allerede navnlig har tilladt, at det forbud, der er fastsat i chartrets artikel 21, stk. 1, i sig selv er tilstrækkeligt til at tillægge en privatperson en ret, der som sådan kan påberåbes i en tvist med en anden privatperson (dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 76), uden at chartrets artikel 51, stk. 1, således vil være til hinder derfor.

90 Endelig og hvad nærmere bestemt angår chartrets artikel 31, stk. 2, skal det fremhæves, at retten for enhver arbejdstager til årlig ferie med løn efter selve sin natur indbefatter en tilsvarende forpligtelse for arbejdsgiveren, nemlig forpligtelsen til at give sådanne årlige ferier med løn.

91 For det tilfælde, at det er umuligt for den forelæggende ret at fortolke den i hovedsagerne omhandlede nationale ordning på en måde, der kan sikre foreneligheden med chartrets artikel 31, stk. 2, påhviler det den derfor i en situation som den, der karakteriserer sag C-570/16, inden for rammerne af sine beføjelser at sikre den retsbeskyttelse, der følger af den nævnte bestemmelse, og at sikre den fulde virkning af denne, om fornødent ved at undlade at anvende den nævnte nationale ordning (jf. analogt dom af 17.4.2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, præmis 79).

92 På baggrund af samtlige ovenstående betragtninger skal den anden del af spørgsmålet i sag C-569/16 og den anden del af det første spørgsmål og det andet spørgsmål i sag C-570/16 besvares med, at en national ret, der skal behandle en tvist mellem den retlige efterfølger efter en afdød arbejdstager og denne arbejdstagers tidligere arbejdsgiver, i tilfælde af, at det er umuligt at fortolke en national ordning som den i hovedsagerne omhandlede på en måde, der kan sikre foreneligheden med artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, skal undlade at anvende en sådan national ordning og påse, at den nævnte retlige efterfølger for den tidligere arbejdsgivers regning tildeles en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der er optjent i medfør af de nævnte bestemmelser, og som ikke er afholdt af den nævnte arbejdstager før dennes død. Denne forpligtelse påhviler den nationale ret i medfør af artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 31, stk. 2, når tvisten er mellem en sådan retlig efterfølger og en arbejdsgiver, som er en offentlig myndighed, og i medfør af den anden af disse bestemmelser, når tvisten er mellem den retlige efterfølger og en arbejdsgiver, der er en privatperson.

Sagsomkostninger

93 Da sagernes behandling i forhold til hovedsagernes parter udgør led i de sager, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Store Afdeling) for ret:

1) **Artikel 7 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4. november 2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden og artikel 31, stk. 2, i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder skal fortolkes således, at de er til hinder for en national ordning som den i hovedsagerne omhandlede, i medfør af hvilken retten til årlig betalt ferie, der er optjent i medfør af de nævnte bestemmelser og ikke er afholdt af arbejdstageren inden dennes død, når arbejdsforholdet ophører på grund af arbejdstagerens død, bortfalder, uden at der opstår en ret til finansiel godtgørelse for den nævnte ferie, der kan overføres til den nævnte arbejdstagers retsefterfølgere ved arv.**

2) **En national ret, der skal behandle en tvist mellem den retlige efterfølger efter en afdød arbejdstager og denne arbejdstagers tidligere arbejdsgiver, skal i tilfælde af, at det er umuligt at fortolke en national ordning som den i hovedsagerne omhandlede på en måde, der kan sikre foreneligheden med artikel 7 i direktiv 2003/88 og artikel 31, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder, undlade at anvende en sådan national ordning og påse, at den nævnte retlige efterfølger for denne tidligere arbejdsgivers regning tildeles en finansiel godtgørelse for årlig betalt ferie, der er optjent i medfør af de nævnte bestemmelser, og som ikke er afholdt af den nævnte arbejdstager før dennes død. Denne forpligtelse påhviler den nationale ret i medfør af artikel 7 i direktiv 2003/88 og artikel 31, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder, når tvisten er mellem en sådan retlig efterfølger og en arbejdsgiver, som er en offentlig myndighed, og i medfør af den anden af disse bestemmelser, når tvisten er mellem den retlige efterfølger og en arbejdsgiver, der er en privatperson.**

Underskrifter